

низу архивских институција на по-
стјугословенском простору – у Архи-
ву Југославије, Дипломатском архиву
Министарства спољних послова Ре-
публике Србије и Војном архиву у Бе-
ограду, у Архиву Републике Словени-
је у Љубљани и у Хрватском држав-
ном архиву у Загребу. Управо на овој
бази примарних извора заснивају се
нова тумачења југословенске полити-
ке према тршћанском питању која ау-
тор износи у својој књизи. Посебан
допринос за српску средину предста-
вља ауторово познавање литературе и

објављених извора посвећених пита-
њу Трста на италијанском језику који
су уткани у студију ... *Трст не дамо*.
Све то чини да књига Федерика Тенке
Монтинија истовремено сабира по-
стојећа знања и нуди нови поглед на
ову значајну епизоду из историје југо-
словенске спољне политике, југосло-
венско-италијанских односа, али и
историје Хладног рата.

Найталија Димић Ломбар

Александар Ракоњац. *Сталиновом стазом до социјалне историје*.

Изградња социјалистичке привреде у Југославији (1945–1952),
Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2026, 691.

Научна монографија *Стали-
новом стазом до социјалне историје*.
Изградња социјалистичке привреде у
Југославији (1945–1952) аутора др
Александра Ракоњаца, доцента Фило-
зофског факултета у Београду, пред-
ставља капитално остварење које
историографији доноси дуго очеки-
ван и прекопотребан приказ кључних
година у југословенској економској
историји 20. века. Смештајући своја
разматрања у контекст глобалних еко-
номских ломова, аутор већ у предго-
вору уочава да су светска финансијска
криза из 2008. године, а потом и пан-
демијске околности, поново актуели-
зовали питања привредне историје,
која је у Србији последњих деценија
била неоправдано запостављена. По-
лазећи од мисли Фернана Бродела да

је „скривени циљ историје, њен дубо-
ки покретач, да тумачи садашњост”,
Ракоњац истиче потребу да се изнова
преиспита прошлост која је наступила
непосредно по завршетку Другог
светског рата. На тај начин, са значај-
не временске дистанце, искуство из-
градње југословенског социјалистич-
ког експеримента коначно се анали-
зира научно утемељено – потпуно
ослобођено, како од стега некадашње
комунистичке цензуре, тако и од по-
тоње површне антикомунистичке
догме.

Југословенска послератна
привреда, као бескрајно комплексан
феномен, овим истраживањем није
потпуно затворена тема – што је у на-
уци и немогуће тврдити – али се Рако-
њац максимално потрудио да ова

књига не буде само још један допринос области, већ право заокружено, рекло би се, и синтетичко дело. Аутор је, остајући веран историјској науци и историографској анализи архивских извора као најпоузданијем методу сагледавања историје, обишао чак 11 домаћих и иностраних архива, и прегледао импресивних 96 архивских фондова. Посебно се посветио истраживању у Архиву Југославије – подаци из чак 62 различита фонда ове институције нашли су место у овој монографији. Посебну тежину представља чињеница да многи од ових фондова нису уопште или су били у малој мери предмет ранијих научних истраживања. Ракоњац успешно спаја исцрпну историографску анализу са најновијом домаћом и страном литературом, релевантном штампом, периодиком и државним статистичким публикацијама, нудећи заокружену и целовиту слику југословенског економског система. Промисљени закључци аутора о овом систему, на тај начин, нису предмет спекулација, већ су засновани на дубокој и вишегодишњој анализи опсежне литературе и извора. Особеност његовог стила огледа се у способности да пише изразито детаљно и научно строго, а истовремено веома читко и пријемчиво. Због ових упечатљивих квалитета, монографија надилazi уске оквири монографског жанра и поседује синтетички потенцијал; она *де факто* има карактеристике доброг уџбеника из економске историје Југославије и оправдано би могла

представљати први том у једној таквој будућој опсежној синтези. Напоследку, ово дело јасно указује да је сазрело време да се на Катедри за историју Југославије привредни процеси почну интензивније и систематичније проучавати.

Монографија је, као што је већ истакнуто, врло обимна: иако новија времена често захтевају сажетост од аутора, и подстичу књиге краћег формата, Ракоњац је исправно проценио да је овако комплексној теми потребно посветити скоро 700 страница. Текст је додатно визуелно и научно обogaћен са преко 50 прецизно израђених табела и графика, који читаоцу нуде непосредни емпиријски увид у праве размере економских кретања и трансформација у југословенској привреди. Књига је подељена на три велике тематске целине, уз велики број потпоглавља која омогућавају читаоцу да брзо пронађе конкретан појам, догађај или процес који га интересује.

Прво поглавље, насловљено „Прилике унутрашње и међународне: политички и друштвени оквир” (17–182. стр.), служи као опширан уводни део и нуди детаљан преглед друштвено-политичког амбијента у ком је југословенска привреда функционисала. Ракоњац почиње са прегледом прилика у Другом светском рату (17–29. стр.), које су кључне за разумевање свих специфичности југословенске револуције и следствено томе, јаку позицију Комунистичке партије Југосла-

вије. Аутор затим прелази на приказ послератног стања и изградњу револуционарне државе под снажним утицајем СССР-а (30–39. стр.). Детаљно се прати како су прве институције подизане по совјетском узору, али и како су Резолуција Информбироа и сукоб са Москвом брзо присилили југословенско руководство на заокрет и проналажење сопствених решења о чему укратко говори наредно потпоглавље „Између јереси и правоверности” (40–44. стр.).

Наредна два потпоглавља баве се спољнополитичком позицијом Југославије и факторима који су утицали на њен привредни развој. Анализа покушаја социјалистичке интеграције са Истоком (45–77. стр.), а потом и превазилажења идеолошких баријера кроз економску сарадњу са Западом (78–114. стр.), јасно поставља Југославију у глобални хладноратовски контекст и повезује спољну политику са унутрашњим привредним дешавањима. Прво поглавље завршава се са неколико потпоглавља која се баве другим, често од стране историчара, недовољно обрађеним аспектима економске и друштвене ситуације у некој земљи. Вешто комбинујући штамп, мемоаре и архиву, аутор је приказао послератну свакодневицу (115–125. стр.) и слом предратног друштва кроз обрачун са грађанством (126–135. стр.) и два таласа национализације (136–139. стр.). Проблеме са снабдевањем храном описује у делу „Хлеб наш насушни дај нам данас”

(140–167. стр.), а поглавље се завршава феноменом омладинских радних акција (168–176. стр.) и урбанизацијом (177–182. стр.) која је стигла као последица индустријализације.

Друго тематско поглавље, „Планификација привреде: између совјетских, сопствених и западних решења” (183–432. стр.), детаљно улази у срж идеја, институција и реалних процеса који су пратили почетну планификацију југословенске привреде. Аутор и овде креће од опширног историјског увода у коме покрива еволуцију идеје планирања од Лењина до Стаљина (183–200. стр.). Користећи бројне графиконе и табеле, Ракоњац приказује развој институција за планирање, као и настанак и циљеве Првог петогодишњег плана (201–286. стр.). Као и у претходном делу, аутор се са општег нивоа вешто спушта на микрониво – на конкретна индустријска предузећа и капиталне инфраструктурне пројекте (287–315. стр.). То му омогућава да дубоко анализира проблеме на појединачним примерима и да привредну историју измести из апстрактних теорија на раван свакодневице.

На наредним страницама, Ракоњац детаљно анализира организацију државног привредног система, корпоративизацију и међусобну сарадњу предузећа (316–340. стр.). Посебну пажњу посвећује банкарству, спољној и унутрашњој трговини (341–349. стр.), где се кроз изворе јасно уочавају изражене тенденције

централизације око Народне банке ФНРЈ. Аутор обрађује и питања школовања кадрова, увођења савременог књиговодства (350–371. стр.), али и специфичне теме из „психологије” радника, попут успостављања платних разреда и система материјалног награђивања и мотивације (372–383. стр.). Посебно је занимљив део о привредном криминалу и казненој политици (384–394. стр.), где Ракоњац анализира на који начин је сукоб са Информбироом утицао на ове унутрашње економске праксе. Надаље се прате процеси попут флукуације радне снаге (395–396. стр.), стандардизације производње и борбе за квалитет (397–408. стр.), као и улога народних зајмова као главног извора унутрашње акумулације капитала (409–412. стр.). Аутор приказује како држава кроз пропагандне активности ствара својеврсни „култ” радничке класе као иноватора (413–432. стр.), иако је привреда перманентно патила од мањка стручњака, опреме, материјала, али и промишљених научних истраживања и солидних студија. Кључни закључак овог дела јесте да су почетна совјетска решења постепено замењивана домаћим. Иако је било уплива туђих идеја – где је најзанимљивији пример посета Великој Британији и прихватање делова британског модела планирања – Ракоњац наглашава да је већина решења на крају ипак била „домаћег” порекла.

Треће тематско поглавље, под насловом „Индустријализација +

електрификација + западне технологије = социјализам” (433–630. стр.), улази у саму срж функционисања југословенске привреде. Аутор најпре анализира стање и рудна богатства у међуратном периоду (433–438. и 478–484. стр.), а затим описује ратна разарања и тешку почетну позицију у којој су се нове власти нашле након завршетка рата (439–450. и 485–505. стр.). Ракоњац у овом делу истиче умешност југословенског руководства да максимално искористи све ресурсе који су му били на располагању, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану. Држава се упорно борила да поврати сваки комад опреме и машинерије коју су Немци однели приликом повлачења, тражећи максималне репарације од Немачке, Италије, Мађарске и Бугарске са јасним циљем да та средства усмери у индустријализацију. На исти начин је тражена технолошка помоћ од СССР-а, Чехословачке и Пољске, уз обилато коришћење помоћи УНРРА-е, док се након раскола са Стаљином спремно прешло на тражење кредита и технологија са Запада.

У књизи се детаљно анализира на који начин је оствариван основни циљ прве Петолетке – електрификација земље, а затим и развој тешке и лаке индустрије. Кроз планове електрификације и изградње енергетских постројења (454–477. стр.), као и преко општих прегледа лаке и тешке индустрије (506–513. стр.), Ракоњац се спушта на индивидуалан ниво сваког

предузећа. Овај детаљан преглед сваке привредне гране поткрепљен је конкретним примерима из изградње црне и обојене металургије (514–533. стр.), машиноградње и моторизације (534–557. стр.), па све до хемијске, електро и грађевинске индустрије (558–575. стр.), чиме читалац добија јасан увид у то како се југословенска привреда трансформисала у овим годинама.

Са пуним правом постављајући у сам центар својих разматрања проблем трансфера технологије и стручњака, аутор даје приказ покушаја нове државе да кадрове и знање најпре узме из Немачке, специфичним „врбовањем” слободних стручњака. Даље се прати трансфер знања из држава совјетског блока (576–581. стр.), да би се поглавље затворило анализом сарадње са Западом (582–603. стр.), која се одвијала кроз директну куповину лиценци и склапање уговора о трансферу стручњака и технологија, односно кроз различите облике преузимања савременог *know-how* концепта (604–630. стр.).

Избегавајући замку црно-белог сликања прошлости, Ракоњац кроз читав рукопис задржава строго објективан, уједначен и аналитички тон. Са научном хладнокрвношћу суочава читаоца са тешким слабостима, лутањима и подбачајима Прве петолетке, репресијом откупне политике и колапсом појединих решења. Међутим, Ракоњац истовремено, на основу примарних извора, указује на значајне успехе модернизације, изградње индустријских капацитета и успешне трансфере технологија. Књига вешто повезује унутрашње ломове са спољним факторима и јасно наглашава да резултати Плана, иако он није испуњен до краја, никако нису занемарљиви.

Аутор показује да је Југославија била дубоко технички везана за западни капитал и машине много пре званичног сукоба са Москвом 1948. године, пре свега због карактеристика наслеђене индустрије и увоза кроз помоћ УНРРА-е. У том светлу, економски ембарго са Истока парадоксално је послужио као спасоносни корективни фактор: натерао је државни врх да одустане од мегаломанских, економски неодрживих пројеката и да новац из домаће акумулације и западних кредита паметније усмери ка Програму кључних објеката и модерној серијској производњи. Истовремено, пропаст присилног откупа и колективизације на селу, уз јасне услове Запада за даљу сарадњу, убрзали су велики заокрет – потпуно напуштање совјетског централизма, укидање Савезне планске комисије и увођење радничког самоуправљања. Наполетку, иако План није до краја формално испуњен, Ракоњац наводи да је кроз прилагођавање у ходу Петолетка заправо остварена са високих 76,3%. С обзиром на све отежавајуће околности – економску блокаду коју су наметнуле државе совјетског лагера, тешке сушне 1950. и 1952. године, као и стално повећање инвестиција у индустрију, на првом месту у електропри-

вреду и базични сектор – држава је остварила резултате који се могу сматрати релативним успехом. Овај велики привредни експеримент је испунио свој главни циљ чак и када је, због непосредне војне претње, готово половина укупних инвестиција морала бити преусмерена у војну индустрију.

Он је трајно трансформисао Југославију из заостале аграрне земље у модерну индустријску државу и поставио чврсте темеље њене будуће макроекономске структуре.

Оињен Томић

Слободан Селинић.

Стамболић. Моћ, издаја, шрајегдија.
Београд: Вукотић медиа, 2025, 293.

Слободан Селинић, научни саветник Института за новију историју Србије, један је од најплоднијих истраживача своје генерације, који је готово целу своју научну каријеру посветио истраживању социјалистичког периода југословенске историје. Након веома утицајних и цитираних радова, монографија и зборника посвећених спољној политици и билатералним односима, последњих десетак година веома интензивно истражује политички и друштвени развој Србије у другој Југославији. Његове монографије и научни радови објављени у поменутом периоду баве се темама од највећег значаја: Уставом из 1974. и његовим последицама, српским комунистима и властима у периоду од смрти Јосипа Броза Тита до доласка на власт Слободана Милошевића, језичким сукобом у социјалистичкој Југославији, питањем спољног дуга и његовог утицаја на односе у југословенској федерацији током осамдесетих година, Мемо-

рандумом САНУ и реакцијама на њега. Није претерано рећи да се овим темама Селинић сврстао у најужу круг истакнутих истраживача који у академском маниру и без личних политичких или идеолошких пристрасности проучавају овај осетљив период југословенске историје. Када је реч о колегама из Србије, он је дефинитивно дао највећи појединачни допринос.

Иван Стамболић обележио је једно раздобље у развоју српских партијских кадрова, представљајући ону снагу која је у пензију испратила старе, ратне и револуционарне кадрове, а потом на велика врата увела генерацију руководиоца коју је персонализовао његов ученик, штићеник, сарадник, а потом и крвник – Слободан Милошевић. Годинама је позиционирање Стамболићевог места у историји Србије и објективно вредновање његове политичке биографије било готово немогуће, услед сенке коју је на њега бацала чињени-